

ИСТОРИЧАР КАО УЧЕСНИК

Послије виднијег пада у 19. вијеку, „очевидна историја“ је у каснијим годинама, 20. вијека доживјела свој препород. Овај препород је био суочен с извјесним скептицизмом и отпором од стране професионалних историчара. Па ипак, постоји јака веза између њега и дубљих тенденција модерног друштва; а пошто ће те тенденције бити појачане у догледној будућности, може се очекивати да се очевидна историја прошири у времену које долази. Из тог разлога овај феномен заслужује да буде испитан.

Сам термин очевидна историја обухвата историјска разматрања оних који су директно посматрали бар неке од описаних догађаја. Такво посматрање може бити на вишем или нижем нивоу. Просто речено, историчар који директно учествује у доношењу одлука на врху имаће једну врсту знања; грешка је, чини се, претпоставити да историчар који је служио, рецимо, као пјешадинац у другом свјетском рату није под утиском таквог искуства и да неће писати, као историчар, о рату с увидом какав у другом случају не би имао. Очевидна историја је очигледно грана једне много шире области — савремене историје — под којом се подразумијевају догађаји описани од људи који живе у вријеме у коме су се ти догађаји одиграли.

Очевидну историју морамо одвојити од мемоара који су у ствари описи догађаја од стране очевидаца, али не с историјског становишта. Бернал Диаз, Сен-Симон, Возвел, Коленкур, Јулисис С. Грант, на примјер, били су познати учесници-посматрачи и писци мемоара, али се за њих не може рећи да су догађаје посматрали онако како би их посматрали историчари. Мемоари су само дио сировина за историју, али они се пишу да искажу искуство једне личности или да наброје значајне догађаје или да ослободе таштине или гњева, прије него да препознају, пронађу законе каузалности у слиједу догађаја током времена.

Није нова идеја да историчари треба да пишу на основу директног сопственог искуства. Тукидид каже да је почео да ради на историји пелопонеског рата онда кад су Атињани и Пелопонезани први пут потегли оружје једни на друге, у 5. вијеку прије нове ере. Као Атињанин, и сам је ускоро био увучен у сукоб; чини се невјероватним да би он своју историју радио онако и онолико колико је то учинио да није пропао као војсковођа на бојном пољу. Двадесет деветогодишње изгнанство на

које га је осудио његов родни град, послије пропасти Амфиполиса, дало му је одријешене руке да посјећује бојна поља, разговара с ветеранима, потврђује или побија приче из друге руке и усклађује спорна свједочења.

„Једина историја коју је вриједно читати је... историја онога што је учињено и виђено, или изречено из уста оних који су то учинили и видјели“.

Џон Раскин

Када је ренесанса оживјела традиције свјетовне историје, историчари су се осјетили слободним да пишу о садашњости исто као о прошлости. Према учесницима није било предрасуда. Букардини и Макијавели су били историчари-очевици Фиренце 16. вијека, као што је био Кларендон у Енглеској 17. вијека. Ако историчари нијесу могли учествовати у догађајима о којима су писали, они су често учествовали у догађајима који су им били доступни, вјерујући да им такво учешће користи као историчарима. До пред крај 19. вијека већина великих историчара — од Бекона и Ралија до Гибона, Маколија, Токвила, Гизоа, Карлајла, Бецета, Банкрофта, Паркмана и Хенри Адамса — била је укључена у јавни живот; они нијесу били само људи затворени у радне собе.

Питање објективности

Крајем 19. вијека, међутим, појавило се једно ново питање: да ли учешће у јавним догађајима може дисквалификовати учесника да пише о овим догађајима као историчар? Да ли, одиста, искуство у општим и јавним пословима може бити одвојено и без утицаја на идеал историјске објективности?

Таква питања настала су као директна посљедица професионализације историје. Та професионализација је схватала истраживања и писање историје као једно самодовољно, редовно и животно занимање. Њемачки историчар Фридрих Мајнеке је тада казао:

„Морамо бити свјесни унутрашњих тешкоћа с којима се мора борити данашњи историчар на успону. Најприје, он се мора концентрисати на изучавање једне уске и изоловане области. Он је суочен са задацима и проблемима професионалног карактера и мора се с њима носити на прописан начин. Разне едиције и специјализоване документарне студије — које обично не бира он сам већ су му прописане и препоручене — обично апсорбују прву деценију његовог школовања. Данашње школовање, поставши институција широког спектра, јако притискује индивидуалног школарца баш у оним годинама његовог развоја када је утицај највећи“.

Професионализација је тако значила ригорозан тренинг у техници заната; она је значила специјализовање, бирократизовање и круто инсистирање на критичким методама као гаранцији

објективности. Она је такође значила и дубок понос на независност и аутономију цеха историчара.

Такви строги стандарди створили су слику о историчару као о монашкој личности, грубо одвојеној од пролазних осјећања и конфликта његовог доба. С овог становишта, учешће у јавном животу значило је развијање других лојалности — према странкама, институцијама, идеологијама. Појавило се мишљење да су се не само историчари-учесници већ и историчари који су писали о савременим догађајима веома компромитовали у погледу оправдања свог чисто историјског позива.

„Историја је бјежање“.

Хенри Форд

„Они који не могу запамтити прошлост осуђени су да је понове“.

Џорџ Сантајана

Све до дана пред други свјетски рат професионални историчари који су држали предавања о догађајима што су текли до њихових дана сматрани су брзоплетим и неисторичним; сматрало се да је професионални историчар који је писао о савременим догађајима скренуо у журнализам; професионални историчар који је учествовао у догађајима и касније писао о њима био је риједак. Многи учени људи још су сматрали да је потребна читава генерација док савремени догађаји постану историја. Данас, међутим, мало је универзитета у Америци који ће се уздржати од организовања програма који почињу другим свјетским ратом, а завршавају се јучерашњим новинама. Само најаскетскији научници приговарају покушајима да се пише озбиљно о догађајима из недавне прошлости. А савремена историја је несумњиво доносила очевидну историју као виталну компоненту.

Прихватљивост савремене историје

Како објаснити ово изроњавање савремене историје у академску одговорност? Основно објашњење је, чини се, у убрзаној стопи друштвених промјена — убрзању изазваном кумулативним моментом науке и технологије. Свака деценија доноси и више иновација и више ефективних начина да се оне уведу у друштвене процесе. Ово убрзање је значило, између осталог, да „сашањост“ постаје „прошлост“ много брже него икад у историји човјечанства. Оно што историчари посматрају као „прошлост“ данас је хронолошки много ближе него што је било онда када су историјски догађаји били ствар не дана, већ деценија. У дванаестом вијеку „прошлост“ је за историчаре била вјековима уназад; у 19. вијеку била је једну или двије генерације уназад. Сада је то јучерашњица.

Истовремено, публика шире образована него икад појачала је захтјеве за знањем о проблемима који муче савременог човјека. Историја постаје нужно средство за организовање општих искустава у категорије које воде разумијевању. А тај општи прохтјев за знањем још више се подстиче развојем телевизије, њеним доношењем нових искустава и нових стимуланса, као и стварањем ситуација без преседана у којима се ствара или бар посматра историја — у току — у свакој соби. Штавише, страх од дехуманизације је толико присутан у технолошки високо развијеним друштвима да несумњиво позива на напор да се историјски процеси рехуманизирају кроз очевидну историју.

Уз овај развој, дешавале су се новине и на самом историјском пољу. Велике збирке рукописа, бар у Сједињеним Државама, доступније су научницима него икад раније. Предсједник Франклин Д. Рузвелт, оставивши своје папире Националном архиву САД, с тим да буду доступни истраживачима, пружио је примјер који су слиједили предсједници послје њега.

Ипак, сама доступност савремених збирки рукописа имала је извјестан парадоксалан ефект: демонстрирала је научницима неадекватност самих докумената као извора за историју 20. вијека. У раним годинама 19. вијека, ако је нека јавна личност преносила неку поруку, папир је био једино средство комуникације, ако се изузме директни разговор. Штавише, с гушчијим пером у руци, она је могла написати само ограничен број писама. Историчари који истражују ова добра стара времена могу се прилично удобно опустити у архивима, увјерени да ти документи не само што су компетентан извор већ и да их неће бити превише за студенте да их прочитају.

Ти дани су, авај, отишли у неповрат. Револуција у технологији комуницирања — посебно изум писаће машине и телефона — смањила је вриједност докумената. Док је писаћа машина повећала количину папира, телефон је смањио његову важност. Ако савремени државник има неко важно саопштење, у чијој су основи брзина и тајност, он ће ту поруку пренијети не писмом, већ телефоном.

Иронично, успон савремене историје је несумњиво допринио осиромашењу документације. Растуће инсистирање да папир треба, као ствар права, да буду отворени за научнике, може довести до разводњавања и искривљавања писаних докумената. Јавне службе, бојећи се дипломираних студената наредне деценије, опиру се да у писану ријеч унесу праве разлоге који стоје иза неких њихових акција. Теодор Рузвелт није био посљедњи политичар који је као мјеру предострожности предузимао писање меморандума за фасцикле и писма пријатељима да би изнио сопствену верзију догађаја и одлука.

Ова разноликост фактора помаже да се објасни враћање уназад историчара овог вијека који пишу из свог непосредног искуства. *Свјетска криза Винстона Черчила* (објављена између

1923. и 1929) била је један рани и утицајни примјер који је слиједио *Други свјетски рат* (објављен између 1948. и 1954). Два свјетска рата довела су саме професионалне историчаре у јавну арену, било као војнике, дипломате, аналитичаре тајних служби, политичке савјетнике, било као службене историчаре; и многи су били изазвани да свој занат примијене на драматичне догађаје који су се развијали пред њиховим очима.

Треба ли да историчар буде на дистанци?

Традиционални процес — професионални историчар против савремене историје — и даље се развија. Истина је виђена као кћерка времена: писана историја је постајала боља што је историчар био даље од догађаја које је описивао. Историја, по том ставу, стално прелази из „херојске“ фазе — у којој савремени писци портретирају личну доброту и неваљалост као доминантне мотиве и користе се мелодрамом као доминантним тоном — у „техничку“ фазу у којој каснији историчари најзад могу да виде људе уловљене неприликама друштвене структуре, с добрим и лошим на обе стране и доминирајућим тоном трагедије.

Очекује се да технички историчар, размишљајући и присјећајући се у миру, посједује солидније знање, јаснију перспективу и сигурније ослобађање од емоција и предрасуда. Када историчари проучавају конфликте прошлости, требало би, како каже Сер Херберт Батерфилд, да се мало уздају у „савремене начине формулисања тих конфликта“. А од свих облика савремене историје, очевидна историја је логично имала више замки и заблуда него иједна друга, и била је много више предмет интересовања, стварања предрасуда, илузија и мишљења по сопственој жељи.

Традиционални доказ инфериорности савремене историје, а посебно очевидне историје, тако, лежи у наведеним недостацима и у прикупљању и у интерпретирању историјских факата.

Овај доказ би се могао провјерити испитивањем да ли је супериорност за коју се претпоставља да је техничка историја има у прикупљању историјских факата довољно евидентна сама по себи. Опрезност Ђукардинија — „документи се ријетко фалсификују на почетку. Обично се то чини касније, како ситуација или потребе диктирају“ — упућује на једну предност коју имају очевици: прилику да се евиденција види прије него се преради.

Способност процјењивања евиденције

Штавише, лично учешће у једној историјској епизоди може јако утицати на стварање критичког става историчара према свом материјалу. У писању о прошлости, технички историчар је често изазван да се користи писмима, дневницима, меморандуми-

ма и штампом као да су они поуздани облици евиденције. Међутим, кад се таква евиденција тумачи под притиском непосредног искуства, може се јасно увидјети да су писма особе А њена властита верзија догађаја која служе њој самој; да су дневници особе В направљени, свјесно или не, тако да достојанствено представе писца дневника а дискредитују његове противнике; да су подсјетници особе С написани да допуне и побољшају записе; да је новинар који је биљежио догађаје имао врло блиједу слику онога што се стварно дешавало.

Технички историчар је несумњиво заробљеник свједочења које се врши да би преживјело. Он не може, као Тукидид, да унакрсно испита свједоке; нити, пак, представља себе публици која зна чињенице. Токвил, у биљешкама за ненаписани други дио *Француске револуције*, прави разлику између чињеница доступних техничком историчару и чињеница о којима извјештава очигледна историја.

Оно што (савремени) писци знају боље од потомства јесу кретања у начину мишљења, склоности популарне у њихово вријеме, чије варијације они још осјећају у својим умовима и срцима... Они који су близу (догађајима) на мјесту су с којег могу боље да прате општу историју, опште узроке, велика помјерања догађаја, духовна струјања која они који су даље не могу више наћи.

Токвилово мишљење о великим помјерањима, великим покретима, може се подједнако примијенити и на људе. „Није тачно“, каже Сантајана, „да савременици погрешно процјењују чо-вјека. Компетентни савременици суде о њему... много боље него потомство које се састоји од критичара ништа мање егоистичних и примораних да се ослањају искључиво на документе који се врло лако погрешно тумаче“.

Даље, историчари-очевици често реалније суде о чињеницама којима оперишу. Практично искуство може донијети квалитете потребне за увид који се иначе не могу стећи у библиотеци; историчари који знају како су донесени закони и одлуке, како су вођене битке, можда су у бољој позицији да схвате актуелност историјских трансакција.

Учешће не само да може изоштрити историчареву моћ просуђивања већ може и стимулисати и појачати оно што би се могло назвати његовом „реконструктивном маштом“. Учествовати у јавним споровима, осјетити зној и праšину сукоба, осјетити опасност доношења одлука под притиском, све то помаже бољем разумијевању историјског процеса. Лично доживљавање искустава не оставља историчару сумњу да су осјећања масе стварност којима он, ништа мање од државника, мора да се бави. Далеко од тога да је неоправдан и непотребан, како су једном покушали да нас увјере ревизионистички историчари, начин на који људи мисле и осјећају органски је дио историје.

„Историја је нешто што се никад није десило, написана од оних који никад тамо нијесу били“.

Anonimus

Ако могу да наведем један лични примјер, не сумњам у то да сам, пишући *Хилладу дана* годину после смрти председника Кенедија, био у стању да дам неке сугестије о карактеру и односима Кенедијевог времена које ниједан будући историчар не би могао имати на основу докумената које, одиста, ни ја сам не бих могао репродуковати — с изблиједјелим сјећањима, свијешћу о посљедицама и захваћен новим преокупацијама и перспективама — да сам покушао да ту књигу напишем десет или двадесет година касније.

Тако се чини да, у домену чињеница, против очевидне историје иде и то да је истраживање мање принудно него што су првобитно предложени аргументи техничког историчара.

Да ли вријеме открива истину?

Да ли су традиционални аргументи против очевидне историје у домену интерпретације задовољавајући? Теорија о развоју појединих етапа историографије подразумијева пречишћавајуће дејство протицања времена, с дистанцом којом се одвајају искривљавања изазвана интересом или емоцијама, док се не добије коначна верзија или јој се бар приближи.

У пракси се не може јасно видјети да је, у ствари, вријеме отац истине, ако под истином подразумијевамо оно у чему се историчари слажу. Сада нам је познато да вријеме не може одвојити предрасуде и обавезе и оставити научника, пошто је истрошио сву своју страст, у мирној власти над историјском стварношћу. Пролазност времена не ослобађа историчара од, рецимо, његових најдубљих вриједности и претходних наклоности. „Историчари сваког периода“, добро је казао Дејвид Батлер, „чини се да су у стању да развију подједнако дубока осјећања за свој предмет“.

„Главна ствар је чинити историју, не писати је“.

Ото фон Бизмарк

„Свако може чинити историју.
Само велики људи могу да је пишу.“

Оскар Вајлд

Главна разлика у питању тежишта је да је тежиште очевидне историје много лакше открити и тако умањити њен значај. Кад год се радило о одлучним, виталним питањима, било да су догађаји блиски као рецимо рат у Вијетнаму, или тако далеки као што је пад Римске империје, дистанцирање не може осигурати међусобно приближавање. За све интересантне исто-

ријске проблеме може се рећи да су предмет сталне препирке; због тога су и интересантни. Намеће се мишљење да се историчари слажу једино кад су проблеми и људи мртви.

Све док проблеми живе, протицање времена само нуди нове могућности за искривљавање. Садашњост, као што је историчарима добро познато, рекреира прошлост. Ово дјелимично долази отуда што, кад већ знамо како су се ствари развијале, тежимо да препишемо прошлост у виду историјске неминовности. А дјелимично је и због тога што свака нова генерација у сваком случају пројектује сопствене опсесије на екран прошлости. На тај начин, једно доба религије тумачи политичке сукобе религиозним терминима, доба економије економским терминима, итд. Ако очигледној историји недостаје перспектива, на скоро исти начин она недостаје и техничкој историји.

Може се полемисати о томе да се у извјесном смислу истина може наћи *једино* у савременој историји. Јер, савремена историја је писање историје под будним оком јединих људи који могу имати контрадикторан став — свједока. Када су ти људи већ мртви, историчар никад не може знати да ли његова реконструкција има много сличности с оним што се стварно десило. Одбити свједочење мушкараца и жена као придавање важности сопственом животу и дјелима, рећи да су они док су *размишљали* поступали на такав и такав начин, а ми, тако мудрији, *знамо* да су радили из сасвим другачијих побуда, значило би чињење гријеха — историјски редуccionизам. Оповргавање чињенице да су људи у прошлости разумјели зашто раде поједине ствари може довести до закључка да ни ми не знамо зашто радимо поједине ствари; а тешкоћа у поткрепљавању овог става може бити један од важнијих разлога због којих је пропао добар дио историског ревизионизма.

Послије дугогодишњег теоретисања о другим објашњењима, амерички историчари данас се углавном слажу с оним који су лично учествовали у америчком грађанском рату — да је он вођен због робовласништва више него због било чега другог. Ако су сами актери дали једно луцидно и жестоко свједочење о томе за шта су живјели, борили се и умирали, није никакав доказ интелектуалне ароганције историчара да се појаве касније и претварају да знају боље.

Против чистог синдрома

Притисак историчара је страст за идеалним калупима. Реконструшући догађаје у тишини своје радне собе, он воли да прочишћава ствари, да проналази склад и међусобне везе. Ако је, међутим, историчар учествовао у значајним догађајима, он је научио да се ствари ријетко развијају на неки чист, укалупљен, рационалан начин. Генерал Џорџ Маршал је имао обичај да ка-

же да су одлуке на бојном пољу доношене у условима „хроничне нејасноће“ — тј. под прекомјерним притиском створеним на бази некомпетентних и дефектних информација.

Ово је вјероватно карактеристика већине критичних одлука на пољу опште политике. Историчар-очевидац тежи да сачува опипљиво ткиво догађаја и да препозна улогу елемената као што су забуна, незнање, случајност и чиста глупост. Технички историчар, појављујући се касније, уноси обрасце у процес који је по својој природи органски а не механички. Историчари одбијају конспираторну интерпретацију историје; али, на један здрав начин, они понекад постају њени несвјесни пропоненти, приписујући намјери и оно што припада случајности.

Не задовољавам се тиме да је очевидна историја, или савремена историја уопште, ишта „боља“ од техничке историје, без обзира на то шта такав суд значи. Очигледно је да су нам потребне обадвије, а дијалектика између њих је главни дио историјске вјежбе. Само бих сугерисао да се чини да очевидна историја задовољава знатне интелектуалне и социјалне потребе и да ће због тога бити присутна још неко вријеме.

Артур М. Шлезингер, Млађи

(С енглеског превео Драган М. Вугделић)